

Magyar nyelvészet, 1986

Boros Edit: Beszélő nevek a Káli-medencében.
Veszprém, 1986. 19 l. (Helytörténeti Füzetek 1.)

A beszélő név fogalmának kifejtése után a népi névadás kérdéseit vizsgálja a szerző. Ezek után rátér a nevek fölsorolására és elsősorban népetimológiai magyarázatokra. Mellettük nem szerepel a valóságos, tudományos igényű magyarázat. Természetesen a nevek legnagyobb része helyes megfejtést kap, a megfogalmazás módja és a hivatkozások hiánya azonban inkább népszerűsítő jelleget ad a munkának.

H. M.

Bura László: A moldvai csángó nyelvjárás a-zása
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1986. 37 l. (Magyar Csoportnyelvi dolgozatok 28.)

A magyar nyelvjáráskutatás számára nehezen hozzáférhető területen végzett alapos gyűjtőmunkát a szerző az egyik legérdekesebb csángó nyelvjárás jelenség, az *o* hang nyiltabbá válásának folyamata és állapota fölmérésével. A kutatást megelőző szakirodalmi áttekintést találjuk a bevezetésben, majd a gyűjtőmunka módszereiről, körülményeiről olvashatunk. A 423 hangtani helyzet vizsgálatának különböző fonetikai helyzetét statisztikai fölbontásban mutatja be a szerző, igen alapos részletességgel.

Az adatok értékelése, a tanulságok levonása adja a dolgozat gerincét. Megállapítja Bura, hogy hangsúlytalan helyzetben sokkal gyakoribb ez a jelenség, de területi különbségeket is tapasztalt. Bizonyos községekben (Bogdánfalva) erősebb, másutt gyöngébb a megterhelése az *a* hangoknak a köznyelvi *o* helyén.

Ezek után adattár következik, amelyben valamennyi előfordult szó nyelvjárás alakja megtalálható, a település számára való hivatkozással együtt. A tájékozódást hat aprólékosan megrajzolt térkép segíti.

Hajdú Mihály

Büky Béla: A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 189 l.

Minden szaktudomány akkor ismeri fel tárgyának határtalanságát és önmaga interdiszciplináris összefüggéseit, amikor saját történetével kezd foglalkozni.

A pszichológia történeti vonatkozásai közül jelentős a pszichológiai szakszókincs, illetve a pszichikumra vonatkozó nyelvi jelek vizsgálata. Épp ezért különös a pszichológiatörténet adóssága e téren. A századforduló óta megjelent ugyan néhány ta-

nulmány, ezek azonban csak részleteiben és – ma már tudjuk – pontatlanul mutatják be a szakszókincs gyökereit és fejlődését. A magyar nyelvelmékek kora kívül rekedt a kutatáson, s így a magyar nyelvfejlődés egyik legfontosabb szakaszának nem szenteltek kellő figyelmet. Büky Béla könyve e hiány betöltését indítja meg.

A szerző vizsgálatát a Huszita Biblia pszichikumra vonatkozó szókincsére koncentrálja, ez azonban nem jelenti azt, hogy nyelvi környezetéből kiszakítva, önmagában kutatja. A mű filológiai precizitással mutatja be a magyarság ősi vallási képzetei kapcsán meglevő vagy kikövetkeztethető szókincset, majd ennek változásait az „európai gondolkodásmód” hatására. Összefoglalja a kultúráváltás szerepét a pszichikum és a vallási élet fogalmait jelölő szókincs fejlődésében, és kijelöli a feudális állam befolyáskörét a váltás meggyorsításában.

Büky Béla nagy apparátussal helyezi el a Huszita Bibliát a nyelvelmékek sorában. Bemutatja történeti, nyelvi, szemantikai kapcsolatait, problémáit; a szövegfordítások terminológiai kérdéseit; a szerző-fordítók történeti, nyelvi szerepét.

A kutató számára nagy segítséget nyújt a tárgyalt adatok szótári felsorolása, „adatoltsága”, visszakereshetősége. A könyv használatát megkönnyíti a szó- és címszó-mutató is. A mű nagy érdeme, hogy a szerző ábrákkal, térképekkel is összefoglalja vizsgálati eredményeit.

Lucza Katalin

A differenciálás lehetőségei és módszerei a magyar mint idegen nyelv oktatásában.

Szerkesztette: Szöllősy-Sebestyén András. Kiadja a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézete. Budapest, 1986. 316 l. (Folia Practico-Linguistica XVI. 1986. 1.)

A kötet a BME Magyar Nyelvi Csoportja évi módszertani konferenciájának anyagát közli, azét a konferenciáét, amelyet a Veszprémi Vegyipari Egyetem Idegennyelvi Lektorátusával együttműködve a Modern Filológiai Társaság keretében rendeztek meg. A kötet szerkezete követi a konferencia felépítését, az elnöki megnyitó és a BME Nyelvi Intézete Magyar Nyelvi Csoportjának vezetője tartotta bevezető után előbb a plenáris ülés előadásait, ezt követően a szekcióülések anyagát közli.

A nagyelőadások felvetették egyrészt a differenciálás általános elvi kérdéseit, az oktatásügy egészétől a nyelvoktatáson át eljutva a magyar mint idegen nyelv oktatásáig, felismerve, hogy a részterületen elért eredmények az oktatás egészében is érvényesülhetnek. A magyar mint idegen nyelv oktatásának sajátos módszertanát hiányolja a következő előadás. A magyar mint idegen nyelv oktatásának alapszabását jelentő Nemzetközi Előkészítő Intézet oktatási gyakorlatát ismerteti – történeti fejlődésében is – a harmadik előadás.

A gyenge nyelvtudásúak felzárkóztatásáról és a kiemelkedő képességű hallgatók emelt szintű képzéséről olvashatunk az utolsóként elhangzott előadásban. A következőkben a szekcióüléseken elhangzott előadások, hozzászólások sorakoznak a kötetben.

B. Fodor Katalin

Domokos Péter–Paládi-Kovács Attila: Hunfalvy Pál.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 259 l. (A múlt magyar tudósai)

Domokos Péter és Paládi-Kovács Attila könyve lendületesen, a nem szakmai közönség számára is jól követhetően mutatja be Hunfalvy Pálnak (1810–1891) a szakmai és közéleti ütközetekben, tudományos eredményekben rendkívül gazdag életútját.

A könyv első része (Paládi-Kovács Attila munkája) tartalmazza az életpálya rövidebb áttekintését. A szász paraszti származású Hunsdorfer Pálból korán kiemelkedően művelt, nagy reményekre jogosító tudósjelölt, fiatalon a magyar nyelvű oktatás megteremtésén fáradozó jogprofesszor, majd a magyarság őstörténetét a nyelv emlékein keresztül vizsgáló nyelvész, később pedig néprajzkutató lett. A könyv második részében a nyelvészeti munkásságot Domokos Péter, a néprajzit Paládi-Kovács Attila mutatja be.

Hunfalvy polihisztorokhoz hasonlóan széles körű érdeklődésének, a nemzeti kérdések megoldásán is fáradozó tudományos közéletben végzett szervező munkájának köszönhető, hogy életútját megismerve a XIX. századi magyar társadalmi és tudományos közélet minden jelentősebb mozgalmával is találkozunk a könyvben: az ő közreműködésével kibontakozó akadémiai élettel, a megteremtődő önálló magyar nyelvészettel, az „ugor–török” háborúval. Hunfalvy Pál tudományos alapossággal vizsgálta nemcsak a magyarság, hanem – talán személyes indíttatásból is – a Magyarországon élő nemzetiségek történetét és egykorú viszonyait is.

Hunfalvy egész életútja bizonyítja, hogy „az ő magyarsága a melldőngető szájhős magyarkodókkal szemben álló, önként vállalt és igaz magyarság volt”. A XIX. századi tudományos életben kevesen tettek annyit a reális, helyes nemzeti önismeret érdekében, mint a vállalt magyarsága miatt annyit támadott Hunfalvy Pál. Mindezt számtalan pontos utalás, Hunfalvy legfontosabb műveinek bemutatása támasztja alá a könyvben. A kötet végén található bibliográfia (Domokos Péter összeállítása) foglalja össze Hunfalvy munkásságát, és megadja a vele foglalkozó irodalmat is.

Kozma Gábor

English in Contact with Other Languages.

Edited by Wolfgang Viereck and Wolf Dietrich Bald. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

A Broder Carstensen tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából közzétett tanulmánygyűjteményben az elsősorban nyelvészeti érdeklődésű professzor munkásságát bemutató és méltató írás után kontinensek szerint sorjázunk a tisztelgő dolgozatok, köztük *Rot Sándoré*, a magyar nyelv angol jövevényszavairól. A nyelvi érintkezés mi-benlétének meghatározása után az angol–magyar nyelvi kapcsolatok kezdetétől számos ismert és kevésbé ismert példán keresztül mutatja be a szerző az angol–magyar nyelvi kölcsönhatás különböző szintjeit, működési mechanizmusát, elsősorban az angolnak a magyar nyelvben kimutatható hatását.

J. R.

Hajas Andrea: A nagykanizsai kovácsmesterség szakszókincse.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1986. 112 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 27.)

A nagykanizsai középiskola volt diákja pályamunkának készítette ezt a néprajzi és nyelvjárási szempontból egyaránt értékes kiadványt. A bevezetésben ennek a munkának a kezdeteiről, körülményeiről, a gyűjtésről és adatközlőiről ír. Különös részletességgel számol be két jelentősebb adatközlőjének munkájáról, a mesterség elsajátításának körülményeiről. Ennek a két, önmagában is terjedelmes fejezetnek az említett tudományágakon kívül a szociográfia is hasznát veszi, mivel jó érzékkel mutatja be a szerző a társadalmi helyzetet, az abban szereplő személyek álláspontját, életét. Fontos megemlíteni, hogy az adatközlők mondanivalóját stilizálás nélkül, a maguk eredeti megfogalmazásában olvashatjuk, s a szerző igyekezett a legpontosabb fonetikai lejegyzést alkalmazni a szövegek leírásakor.

A szójegyzék csak a szakszavakat tartalmazza. A végig nagybetűvel kiemelt címző köznyelvi formájú, s utána aláhúzással következik a nyelvjárási forma, amennyiben az eltér a köznyelvitől. Zárójelben toldalékokkal ellátott formái is szerepelnek ennek a néprajzi alaknak. A jelentés megadása pontos, alapos. Amennyiben szükséges és lehetséges, néprajzi megjegyzéseket is fűz a szerző a jelentésekhez.

Igen szemléletes táblák, rajzok zárják le a kötetet, amelyeken az egyes szerszámoktól a műhelyek alaprajzáig sok mindent megtalálhatunk.

Hajdú Mihály

Heltainé Nagy Erzsébet: Nyelvi építkezés Sinka István balladáiban.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 77 l. (Nyelvtudományi Értekezések 122.)

A dolgozat az 1943-ban megjelent, 24 verset tartalmazó *Balladaskönyv* alapján készült stíluselemzés, stíluskritika. A szerző a „hagyományos és modern” stíluselemzési módszerekre egyaránt támaszkodik, felhasználja a funkcionális stilisztika, a szöveg- tan, a kommunikációelmélet, a strukturalizmus, a szemiotika, a nyelvészociológia és a nyelvlelektan eredményeit.

Az értekezés az alábbi kérdésekre keresi a választ: 1. Melyek Sinka költészetének legjellemzőbb nyelvi-stilisztikai eszközei, és ezek milyen művészi tartalmat fejeznek ki? 2. Mit és hogyan használ fel a költő a nemzeti irodalmi nyelvből, a nyelvjárásokból? 3. Hogyan változik keze alatt a balladai műfaj? 4. Miben áll költészetének nyelvi ereje? 5. Mennyiben egészíti ki ez az elemzés a Sinka-életmű értékelését?

A dolgozat két nagyobb részből áll. Az első a *Balladaskönyv* keresztmetszetszerű áttekintése. Ebben a fejezetben sorra veszi és rendszerezi a szerző a Sinka István balladaköltészetére jellemző nyelvi-stilisztika eszközöket. A második rész műelemzéseket tartalmaz. A 24 versből kettőt emel ki Heltainé Nagy Erzsébet. Egy társadalmi-szociális tragikumú balladát, egy balladisztikus sorsverset (*Zab Mihály varnyudi szélben*) és egy morális tragikumú verset (*Bűn és bűnhődés a Tólasok balladájában*).

Végezetül megkísérli elhelyezni a szerző Sinka életművét a XX. századi irodalomban. Az elemzések alapján megállapítja, hogy Sinka, a parasztság szószólója a legtisztább irodalmi nyelven írta verseit.

Az olvasó munkáját rövidítésjegyzék segíti.

Molnár Ildikó

Kontrasztív szemantikai elemzések

Kiadja az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke. Budapest, 1986. 103 l. (A „nyelvi mozgásformák dialektikája” kutatócsoport munkái 5.)

Jelen kötet a sorozat előző darabjaihoz képest új, más jellegű elemzéseket tartalmaz. Három fiatal kutató: *Gecső Tamás*, *Kállay Géza* és *Spannraft Marcellin* munkája. E kontrasztív szemantikai elemzések a jelentésintegráció fogalmának érvényességét kutatják a német, az angol, valamint az orosz nyelvben: a német *halten*, az angol *hold* és *keep* és az orosz *d'erzat'* ige vizsgálata alapján.

A vizsgált igék kiválasztása nem véletlenszerű: a szerzők a három indoeurópai nyelvben azokat az igéket keresték, amelyek körülbelül megfelelnek a magyar *tart* ige különböző jelentéseiben kifejeződő tartalomnak. A *tart* igét ugyanis behatóan elemezte *Zsilka János* az 1978-ban megjelent *Jelentés-integráció* című művében. Így lehetőség nyílik arra, hogy a német, az angol, valamint az orosz *'tart'* igék fetárt jelentésszerkezetét összevessék a magyar *tart* struktúrájával, kimutatva a jelentésszerkezetek egyezéseit, hasonlóságait és eltéréseit.

Az elemzések során az olvasó számára világossá válik: a *tart*, a *halten*, a *hold* és a *keep* és a *d'erzat'* igék jelentésszerkezetét végső soron *azonos mozgások* jellemzik, a jelentésstruktúra lényegében azonos összetevőkből épül fel. A szerzők úgy vélik, hogy a jelentésszerkezetek lényegi azonosságát nem magyarázhatjuk tükörfordításokkal. A magyarázatot sokkal inkább abban a közös európai történelmi tapasztalatban találhatjuk meg, amelynek tudati lecsapódásai az európai nyelvek is.

Ez a kis kötet lehetőséget nyújthatna arra, hogy a jelentésintegráció fogalmán alapuló *Zsilka-féle* komponenciális jelentéselemzést egy kissé külföldön is megismerhessék. Ezért sajnálatos, hogy a kötethez nem készült angol, német és orosz nyelven rövid összefoglalás.

Horváth Katalin

Körmendi Géza: Komárom megye helységneveinek rendszere.

Budapest, 1986. 64 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 173.)

A helységnevek jelentésük, eredetük, etimológiájuk szerinti rendszerezése nem új a magyar névtani szakirodalomban. Megjelent eddig Zala, Somogy, Veszprém, Fejér, Pest stb. megye helységnevényanyagának hasonló összeállítása. A földolgozás mód-

szerei általában megegyeznek az eddigi munkákban: az etimológiák Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótárából* valók, a rendszerezés elsősorban a névadás indítéka szerint történik, ezen belül a nyelvi eszközök is szempontjai az alkategóriák kialakításának. Természetesen külön csoportban található a magyarok adta és a nem magyarok adta nevek, valamint a bizonytalan eredetűek.

A magyaroktól kapott nevek gazdagabb anyaga több lehetőséget ad a rendszerezésre, így külön csoportba kerülnek a természeti tájra, annak állat- vagy növényvilágára utaló, az emberek foglalkozására, származására (törzs, nép), személynevére utalók, az egyházi eredetűek, vásártartással kapcsolatosak, végül pedig a mesterséges (hatóságok által adott) nevek.

A nyelvi eszközök vizsgálatakor elsősorban a tőszavakból származók és a képzett vagy összetett formák kerülnek megkülönböztetésre.

Az egyes alcsoportokon belül betűrendben található a nevek, mindegyiknek megkapjuk első előfordulását, a település rövid történetét, népességszámát 1875-től 1970-ig, lakóházainak számát ugyanezen időszakban (ha az följegyzésre került). Így a névtani jelleg mellett igen fontos helytörténeti szerepe is van a könyvnek, amelyet gazdag irodalomjegyzék és helynévmutató egészít ki.

Hajdú Mihály

Lakatos Demeter: Csángó strófák.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1986. 253 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 26.)

Elsősorban népnyelvi, nyelvjárási kiadványnak készült a moldvai származású magyar költő verseinek teljességre törekvő kiadása. Lakatos Demeter 1911-ben született a moldvai Szabófalván. Négy elemi osztályt járt román nyelvű iskolába, majd változatos élete folyamán sokféle foglalkozást megpróbált, közben pedig verseket írt. Ezek a versek egy magyar anyanyelvű, de magyar helyesírást nem ismerő embernek az írás- és fogalmazáskészségét szemléltetik a maguk ellentmondásaival, nehéz olvashatóságukkal és nyelvjárásiasságukkal.

A bevezetés bemutatja a szerzőt, a versek megírásának és közzétételének körülményeit, elveit. A kritikai megjelentetés volt a cél, s ezért az eredeti kéz- vagy gépiratok anyagát adja közre a kötet, de külön szótárban kifejti a helyes olvasatokat, jelentéseket.

A verseket tematikusan sorolták a szerkesztők különböző csoportokba, hiszen a megírás időpontjára semmi adatuk nem volt. Így a következő ciklusok alakultak ki: Sors, Szerelem, Gondolatok, Tájak, Szokások, Levelek. Ezekben belül csak akkor lehetett valamiféle sorrendet tervezni, amikor véletlenül utalt valami a keletkezés idejére, egyébként a sorrend esetleges. A betűhíven visszaadott szövegek után a föllelés körülményeit, a kézirat állapotának bemutatását találjuk.

A versek után teljességre törekvő bibliográfia következik, amely *Udvardy Frigyes* munkája. Ez statisztikai adatokat is tartalmazó, részletes bevezető után felsorolja a

szerző megjelent munkáit lelőhelyükkel együtt, s még a rádióban elhangzott munkákról, eseményekről is említést tesz.

A harmadik rész terjedelmes szómagyarázat, mely a versekben előforduló alakjukban sorolja betűrendbe a szavakat, megadja köznyelvi alakjukat, s amennyiben szükségesnek látszik, a jelentésüket is. Különösen azért fontos ez a szójegyzék, mert nemcsak nyelvjárási szavak fordulnak elő a szövegben, hanem a magyar helyesírás ismertének hiánya következtében értelmüket veszített vagy nehezen magyarázható szavak is. A teljesen ismeretlen szavak a szótár végén találhatók.

Két fénykép zárja a kötetet. Egyiken a szerző fiatal korában látható feleségével együtt, a másik szabófalvi lakóházának fotója.

Hajdú Mihály

Lakó György: Szinnyei József

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 208 l. (A múlt magyar tudósai)

A szerző, aki a permi és a lapp nyelvek, a finnugor összehasonlító hangtan tudós kutatója, szigorúan tudománytörténeti szempontok alapján állította össze a kötetet.

Szinnyei József (1857–1943) nyelvészeti és tudományszervező munkásságának áttekintése és tárgyilagos értékelése azonban a nem szakmabeli olvasó számára is érdekes lehet, mert mindezt Lakó György élvezetes stílusban, a figyelmet felkeltő, tudományos élet mai viszonyaira is utaló, találó megjegyzésekkel látja el.

Sajátos vonása a könynek ez a polemizálás. Lakó György nem egyoldalúan, csak az eredmények és az elismerések bemutatásával jellemzi Szinnyei József pályáját. Rendre felsorolja a Szinnyeit ért bírálatokat és – némi érzelmi töltéssel is – sorra megcáfolja azokat. Ezek a cáfolatok alapos leckét is adnak nem egy, Lakó György által felületesen tartott, a magyar nyelvtudomány történetét nem teljesen ismerő, ezért azt rosszul értelmező magyar nyelvésznek.

Mindennek során megismerhetjük Szinnyeit mint az irodalom iránt is érdeklődő fiatal nyelvészt, akinek első finnországi útjától számíthatjuk a magyar–finn kulturális kapcsolatok történetét. Idegen létére először ő írja meg a finn irodalom történetét, valamint az első magyar nyelvkönyvet finnek számára. Magyarországon írt tankönyveit évtizedekig használta az egyetemi hallgatóság. Áttekintést kapunk Szinnyeinek a magyar hangtörténet, a magyar nyelv eredetének kutatása, a finnugor nyelvek összehasonlító vizsgálata, a Magyar Tájszótár összeállítása, a középiskolai nyelvtankönyvek írása közben végzett munkájáról és a művekben megnyilatkozó korszerű, a magyar tudományos életben alig ható szemléletéről.

A kötetben külön fejezet szól Szinnyeinek a Magyar Tudományos Akadémia szolgálatában és a közéletben végzett tevékenységéről. Szinnyei mint korának elismert és vezető magyar nyelvész fontos szerepet játszott helyesírásunk egységesítésének a munkájában, a korszerű nyelvművelés szemléletének terjesztésében is.

Mint a sorozat többi kötetében, itt is pontos és részletes bibliográfia zárja a könyvet.

Kozma Gábor

Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 602 l.

A közelmúltban elhunyt Ligeti Lajos (1902–1987) főművének tekinthetjük e monográfiát. Ligeti, a 20. századi magyar tudomány egyik meghatározó egyénisége, világhírű és iskolaalapító orientalista, a magyarság őstörténetének nagy tekintélyű szakembere e munkájában összegezi hosszú tudósi életpályájának tapasztalatait, s kijelöli az utat a következő turkológus magyar nyelv- és őstörténész nemzedékek számára.

Az előszóban a szerző Gombocz Zoltán háromnegyed évszázaddal ezelőtt írt – korában úttörő jelentőségű, de ma már sok szempontból meghaladott – szintézisének újraértékelése helyett a magyar nyelv török elemeinek modern, minden eddiginél teljesebb: sokoldalú, elmélyült és árnyalt vizsgálatát tűzi ki könyve céljaként. Művében Ligeti nyelvünk „régii” török jövevényszavaival foglalkozik; a magyar nyelv hagyományosan három rétegre osztható török elemei közül e megnevezés az első kettőt foglalja magában: a honfoglalás előtti és az Árpád-kori réteget (a hódítás korának oszmán-török kölcsönszavai – a 3. réteg – egészen eltérő problematikájuk és viszonylagos feldolgozottságuk miatt kívül esnek a munka keretein).

Már a pusztá fejezetcímek is érzékeltetik, hogy Ligeti a régi török–magyar nyelvi, (ős)történeti, etnikai stb. kapcsolatoknak valamennyi fontos kérdését a finnugor, illetve a török háttér sokoldalú bemutatásával elemzi. Emellett a turkológus szerző nyelvünk legrégebb jövevényszavainak ismertetésekor iranisztikai tájékozottságáról is számot ad, s mint a magyar nyelvtörténet éles szemű és szakavatott művelője is elismerésre méltót alkot. A könyv kilenc fejezetének tematikája a következő: 1) a magyar nyelv régi török elemeinek csuvasos jegyei; 2) a magyar és a török hangtörténet azonos irányú (=konvergens) fejlődése és ennek módszertani tanulságai; 3) a köztörök nyelvek hangtani és szóképzési sajátosságai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban; 4) a magyar nyelv idegen (iráni) kapcsolatai a törökséggel való érintkezés előtt; 5) török–magyar kölcsönhatások: a török hatása a magyarra, a magyar nyelv módosító hatása régi török elemeinkben, az azóta jórészt kihalt török nyelvek hang-, alak- és szóképzéstanai jegyei török kölcsönszavainak tanúsága alapján; 6) a magyar nyelv régi török jövevényszavainak tartalmi vallomása; 7) a török etnikai környezet a vándorlások korában (az Uráltól keletre, majd nyugatra) és a honfoglalás után: a tatárjárás előtt, illetve azt követően; 8) szóképzésünk török elemeinek forrásai: a török nyelvek rokonsága, a csuvasos és a köztörök típusú nyelvek; 9) a honfoglalás előtti és utáni török–magyar kapcsolatok összefoglaló áttekintése: az ősmagyar kezdeti szakaszának és az őstöröknek a viszonyáról, a középső szakasz török kölcsönszavai, a kései ősmagyar bolgár–kazár elemei; a kazár és a kabar réteg, besenyő és kun (esetleg továbbá úz) jövevényszavaink. A könyv végén terjedelmes irodalom-, továbbá rövidítésjegyzék és magyar szótmutató áll. Közülük kiemelkedően fontos a turkológia és részben a magyar őstörténet tüzetes, közel 40 lapos bibliográfiája. A monográfiában elsősorban található négy nagyszerű térkép-vázlat szemléletesen illusztrálja az ősmagyarság lakóhelyeit az őshazától a Kárpát-medencéig megtett hosszú vándorlása során.

Ligeti Lajos kézikönyve nemcsak régi török jövevényszavainkat vizsgálja meg (azokat sem elszigetelten, hanem a legkülönfélébb tematikai csoportok szerint), ha-

nem egyúttal bemutatja – mozgásában és változásában – az átadó régi török és az átvevő ős-, illetve ómagyar nyelv hang-, alak- és jelentéstani rendszerét. Szintézisének tanulmányozása és a rá való hivatkozás a magyar hangtörténet és a lexika, a magyar történelem, a magyar ős-, gazdaság- és művelődéstörténet stb., a turkológia és egy sor más diszciplína művelője számára annyira kötelező érvényűnek látszik, hogy e tudományterületek szakemberei ennek az ismeretanyagnak a hiányában bizonyos szakmai tájékozatlanságot árulhatnak el, esetleg már a közeljövőben.

Zaicz Gábor

Magyar Névtani Dolgozatok 57–63.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1986.

Hajdú Mihály: Magyar hajónevek (53 l.) című művében a hajóelnevezések történetének vázlatos bemutatása után az adatok forrásait mutatja be a kötet bevezetésében. Hat korszakra osztja a XIX. század közepétől 1978-ig terjedő vizsgált időszakot, s a nevek változásait, az elnevezési módok szokásait mutatja be korszakonként a következőkben.

Az első időszak a XIX. század. Ekkor mintegy száz magyar hajónévről vannak följegyzések, s névadásuk hajótípusonként is különböző. Leggyakoribb a helynevekről adott név, de a legmodernebb oldalkerekes személyhajók az uralkodócsalád keresztszavairól kapták elnevezéseiket.

A következő időszakban (1901–1918) nem sok változás állt be. Csak 80 új hajó került magyar vizekre, közöttük most is sok volt a helynév, de megszorodott a személyekről elnevezett hajók száma is. Külön időszakot jelentett a Tanácsköztársaság, amikor ugyan kevesebb lett a hajók száma, de nagyon sok közülük új nevet kapott, s ezek többsége madárnév. A következő időszakban (1920–1944) sok hajó viszszakapta eredeti személynevét, mégis inkább a számokkal, betűkkel, vagy a kettő kombinációjával alakított nevekből volt több.

Az 1945 utáni időszakot két kisebb szakaszra osztja a szerző. 1945–1956 és 1957–1978. Az elsőre a munkásmozgalom szavai és nevei a jellemzőbbek, a másodikra pedig a helynevek, elsősorban helységnevekből eredő névadás. Valamennyi időszakról táblázatokat és statisztikai számításokat találhatunk, végül pedig összesítő táblázat tartalmazza a teljes kor névanyagának megoszlását jelentésük, eredetük szerint.

A füzet második része betűrendes adattár, amelyben minden név után megtalálható a hajó fajtája, élettartama (illetőleg az az időszak, amikor a nevet viselte), végül a szóbakerülés lapszáma, amely egyúttal mutatóvá teszi az adattárat.

Halász Péter: Klézse (Cleja) helynevei. (48. l.) A moldvai Klézse magyar csángó település, és helyneveinek összegyűjtése éppen annyira föladata a magyar, mint a román névtudománynak. A település történetének, mai állapotának bemutatását tartalmazza a részletes bevezetés.

Az adattár különválasztja a belterületi és a külterületi helyneveket. Először minden szócikkben a nyelvjárási alakot kapjuk, majd utána áll a köznyelvi forma. Alapos, nagyon sokszor a néprajz szempontjából is értékes adatokat kapunk a továbbiakban a név és az objektum életéről, mai használatáról. Ezek a leírások a fonetikus átírás szerint készültek, s a történeteken kívül néphagyományokat, mondákat is tartalmaznak. Az egyes nevek ugyan sorszámmal el vannak látva, de lokalizáló térkép – sajnálatos okok miatt – nem készülhetett a könyvhöz.

Mind a településtörténet, mind a néprajz és a nyelvtudomány számára nagyon hasznos és fontos adatokat gyűjtött össze a szerző.

Vitányi Borbála: Papp Dániel írói névadása. (521.) A századvég jelentős tárcaírója volt Papp Dániel. Életrajzi adatainak, az írói munkásságában ért hatások elemzésének szenteli a szerző a bevezető lapokat. Ezek után a nevek vizsgálatának szempontjait sorolja föl, s ezek közül kiemelendő a névadás indítéka, a név és a nevet viselő személy kapcsolata. A felsorolások mellett igen jól kiválasztott idézetek élénkítik és teszik szemléletessé a munkát.

A nevek hangalakjának és morfológiai megjelenésének változásai, változatai adják a következő nagyobb egység témáját. Itt alapos részletességgel foglalkozik a becenevekkel, azok képzési módjaival stb. Külön tárgyalja a ragadványneveket, a címként használt neveket stb.

A keresztnemeknek gyakorisági sorrendjeit is megtalálhatjuk. Érdekes az összehasonlítás az író által használt és a környéken divatos nevek között, mert ez sok egyezésre, de néhány esetben eltérésekre is utal.

Névelemek szerinti betűrendes adattár zárja le a kötetet.

Kovács Zita: Magyar bútornevek. (38 1.) A márkanevekkel eddig még nagyon kevés nyelvészeti munka foglalkozott, ezért úttörő jelentőségűnek kell tartanunk a szerző dolgozatát. Bevezetőjében foglalkozik a bútortípusok elnevezési szokásaival, neveik fölosztásának lehetőségeivel, forrásaival, és összefoglaló statisztikát is ad a föllelt nevekről.

A tárgyaló rész névtípusonként sorolja föl a neveket, s itt a fölosztás alapja elsősorban szófaji jellegű.

A következő rész az egyes gyárak névadási szokásaival, az egyes bútorok funkciója szerinti csoportosításával és elnevezésével, valamint a nevek helyesírásával foglalkozik.

Az adattárban betűrendben sorolja föl az egyes neveket, mellettük utal funkciójukra és a gyárra, ahol a bútort elnevezték.

D. Varga László: Deregnyő helynevei. (45 1.) A címben szereplő község Cseh-szlovákiában található, mai neve: Drahnov. Nagykaposhoz és Töketerebeshez esik közel, lakói magyarok, földművesek. A részletesebb bemutatás után alapos irattári kutatásra épülő helytörténeti leírással találkozunk.

Az adattárban először a belterület, utána a külterület neveit sorolja föl a szerző. A közlés módszerei megegyeznek a magyarországi helynévgyűjtések adattáraival, bár itt előbb a nyelvjárási alakot találhatjuk, utána következik a köznyelvi forma.

A nevek magyarázata világos és áttekinthető, néhol azonban részletezőbb a megszokottnál, de ez nagymértékben segíti a füzet fölhasználhatóságát. Igen sok a szlovák nyelvű adat, amelyek nagy része magyarból való tükörfordítás. Két térkép zárja a munkát.

Csige Katalin: Személynevek frazeológiai egységeiben. (51 l.) A földolgozás forrása O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások* című hatalmas gyűjteménye. Ebből gyűjtötte ki a szerző azokat a frazeológiai egységeket, amelyekben személynevek találhatók.

A rendszerezés, földolgozás a személynevek fajai alapján kezdődik, s elsőnek a szólítónevek kerülnek ily módon sorra. Ezután következnek az említőnevek, családnevek és keresztnévek kapcsolatai, majd az önálló családnevek, valamint keresztnévek.

Alapos részletességgel foglalkozik a dolgozat az alakváltozatok morfológiai vizsgálatával, majd a személynevek jelentésével is. Különösen a tulajdonnevesített közsók felsorolásai, részletesebb vizsgálatai emelendők ki. A kalendáriumi nevek bemutatása után következik az adattár.

Az adattárban elsősorban a mondat formájú frazeológiai egységek kapnak nagyobb teret, bár említésre kerülnek egyszerű szókapcsolatokban előfordulók is. Itt is külön találjuk az egyes névelemeket, s a keresztnévek esetében betűrendes felsorolásban több adat is kapcsolódik egy-egy névhez. Valamennyi példa után megadja a szerző a forrásul használt kötet pontos lapszámát és a frazéma ott szereplő sorszámát.

Gyergyák Krisztina: Magyarország szarvasmarhanevei. 1895. (91 l.) A címlapon sajnálatos módon évszámcserevel szerepel a vizsgált időpont, amely nem 1985, hanem 1895.

A bevezetés bemutatja a forrást (az 1896-ban kiadott Országos Magyar Tenyészállat Törzskönyv), amelynek névadatait vizsgálta a szerző.

Az első részben a neveket jelentéstani alapon rendszerezte, majd a nyelvi eszközök vizsgálatára tért rá. A szófaji rendszerezés bemutatása után a tenyésztők neveinek rövidítésjegyzékét találjuk meg.

A dolgozat legterjedelmesebb része az adattár, amely minden egyes nevet betűrendben közöl, rövidítve tartalmazza az állat nemét, fajtáját, szülei nevét, a tenyésztő gazdaság rövidítését. Ez az adattár további földrajzi és egyéb csoportosításokra ad lehetőséget.

Hajdú Mihály–Molnár Ildikó

Magyar Személynévi Adattárak 71–74.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1986.

Bitter Anikó: Endrefalva keresztnévei. 1734–1979. (70 l.) A bevezetés igen rövid ismertetését adja a kutatott területnek, néhány történeti és statisztikai adatot közöl, majd a kutatás módszereit ismerteti.

Az adattár első része névgyakorisági sorrendeket közöl, kilenc kisebb időszakra osztva a címben jelzett kort. Külön felsorolja az újszülött fiúk és külön a lányok névelőfordulási számait korszakonként.

A második rész az egyes nevek betűrendjében adja időszakonkénti előfordulásuk számát és arányszámát (százalékos részesedését) az azonos neműek teljes névanyagából. Így egymás mellett láthatjuk az egyes időszakok változásait, a nevek divatjára, annak elmúlására vonhatunk le következtetéseket. A szerző végigtekint azokon a neveken, amelyek minden egyes időszakban előfordultak, s azokon is, amelyek csak egy-egy időszakra voltak jellemzőek.

A második keresztnévként alkalmazott nevekről hasonló jegyzéket kapunk, s azt is bemutatja a dolgozat írója, hogy mely nevek fordultak elő csupán első, melyek csupán második keresztnévként. A kettős vagy hármas keresztnévadás évenkénti adatára zárja a munkát.

Huley Alfréd: Gerendási ragadványnevek. (16 l.) A ragadványnevek általános és helyi keletkezéséről, életéről tájékoztat a rövid bevezetés.

Az adattár hangulatuk szerint csoportosítja a neveket, s első helyen a csúfolódók, gúnynevek állnak. Ezeket követik a foglalkozásból eredő megkülönböztető nevek, majd a vegyes indítékú és hangulatú nevek. Az egyes csoportokon belül a nevek felsorolása betűrendes. Minden név mellett megtalálható a hivatalos alak, valamint a név keletkezésére utaló néhány szavas magyarázat is. Természetesen ez utóbbi elmarad, amennyiben nem sikerült földeríteni a névadás indítékát.

A munka nem törekszik teljességre, csupán izelítőt ad a község ragadványneveiből.

Mészáros Edit: Zalacséb személynevei. (68 l.) A település rövid bemutatása után az adattárral kezdődik a munka. Ebben szoros betűrendben állnak a nevek, s legtöbb helyen csak utalnak a bővebb ismertetés helyére. A hosszabb névcikkekben családnevekről, keresztnevekről is kapunk tájékoztatást. Bennük a családi vonatkozásokat, rokonsági összetartozásokat is föltárja a szerző.

Ficzekné Molnár Mária: Magyarlak mai kereszt- és becenevei. (57 l.) Magyarlak ragadványneveit már korábban bemutatta a Magyar Személynévi Adattárak 14. számú füzetében a szerző, erre utal a dolgozat bevezetésében is. Majd a település leírása következik. Külön fejezetet szentel a szerző a módszertani kérdéseknek, a szakirodalom áttekintésének és az adatközlők bemutatásának.

A tartalmi rész a keresztnévek betűrendes felsorolásával, azok megterhelésének, előfordulási számainak bemutatásával kezdődik. Utána kapjuk a gyakorisági sorrendeket nemenkénti összesítésben. Ezután életkorok szerint csoportosítja a neveket, hogy a névdivat változásait is bemutathassa. A neveket betűrendben felsorolja, és az egyes korszakokban való előfordulásait is föltünteti. A részletes elemzés külön fejezetben olvasható. Itt kerül sor a névdivat okainak vizsgálatára is.

A becenevek fogalmának tisztázása és egyéb módszertani kérdések taglalása után a képzési, névalakítási módok szerint közli a szerző a használatos beceneveket.

A befejező rész az egyes keresztnemekhez tartozó becéző formákat és azok előfordulásainak gyakoriságát tartalmazza. Végül szemléletes táblázatok zárják a könyvet.

Hajdú Mihály

Matijevics Lajos: Bácska történeti víznevei.

Közzéteszi: Penavin Olga. Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1986. 150 l.

A szerző posztumusz kötetében elsősorban a XVIII–XIX. századi adatokat igyekezett összegyűjteni. Széles körű okmánytári és levéltári kutatásra építette gyűjtőmunkáját, amelynek fölsorolása is több lapot tesz ki. Adattára betűrendben tartalmazza az egyes vízneveket, függetlenül azoknak magyar vagy szerb voltától. Valamennyi adat mellett közli a földolgozott forrásokban való előfordulási helyet vagy helyeit, köznévi meghatározását (jelentését) és földrajzi elhelyezkedését (általában annak a településnek vagy településeknek nevét, amelyet érint a víz). Az azonos objektumok különböző neveinél utalásokat találunk a részletes kifejtés helyére. Ezekkel az utalásokkal együtt 1200 körüli névadatot tartalmaz a kötet.

Gazdag irodalomjegyzéke részben megismétli a forrásjegyzéket, de néhány elméleti művet is megemlít.

A kötetet egy utószónak fölfogható jegyzet zárja le, amelyet Penavin Olga, a könyv közzétevője írt. Ebből megtudhatjuk, hogy meddig jutott Matijevics Lajos az adatok fölkutatásában és elrendezésében, s mennyi a közzétevő munkája, mi volt a gyűjtemény eredeti célja, hol jelent meg belőle részeredmény (Magyar Névtani Dolgozatok. 23. sz. Budapest, 1981.), s mi vonatkozik annak bevezetéséből erre a műre is.

Hajdú Mihály

Montágh Imre: Figyelem vagy fegyelem?!

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986. 116 l.

A könyv elsősorban azoknak ad hasznos tanácsokat, akik gyakran szólnak meg nyilvánosság előtt.

Az ismert beszédpedagógus bevezetésként megismerteti az olvasót a modern kommunikációelmélet alapjaival, majd a megjelenés, a gesztus és az arcjáték szerepével foglalkozik.

A könyv törzsanyaga beszédtechnikai gyakorlatgyűjtemény. Légzőgyakorlatok, hangadási- és artikulációs gyakorlatok végezhetőek Montágh Imre útmutatása alapján. Megismertet a szerző a hangsúlyozás, a hanglejtés, a szünethasználat és a tempóválasztás szabályaival, bemutatja a szónok útját az anyaggyűjtéstől az előadásig.

Bőséges irodalomjegyzék zárja a könyvet.

M. I.

Murvai Olga: Mic dicționar român–maghiar de expresii și locuțiuni.

Román–magyar kifejezések kyszótára. Editura Albatros, București, 1986. 3121.

Ahogy a szótár Előszavából is kiderül, a kiadvány célja elsődlegesen gyakorlati jellegű: a beszélők nyelvkincsének a gazdagítása. De ugyanakkor lexikográfiai, sőt szövegtani kérdések iránt érdeklődők is hasznosíthatják.

Magáról a szótár tulajdonképpeni tárgyát alkotó fogalomról, a „kifejezésről” nem esik szó. Pedig erre nagy szükség lenne, legalábbis úgy, hogy elhatároljuk a különböző jelentéskategóriáktól és mindenekelőtt a különböző frazeológiai egységektől (pl. a szóláshasonlattól, közmondástól). Igaz, ez nem könnyű feladat, sok nehézséggel kell számolnunk, de tagadhatatlan, hogy az anyag kiválasztásában következetességet csak ez biztosíthat. A szótárban szereplő „a-i zburda cuiva inima” és magyar megfelelője „a bolondságokon töri a fejét” nyilvánvalóan ’kifejezés’, de az „a avea impresia că” és magyar megfelelője, az „az érzésem, hogy” vitatható esetnek látszik. Továbbá az „a da oile în paza lupului”, azaz „kecskére bízva a káposztát”, valamint az „îi numeri oasele (de slab ce e)” és „(olyan sovány), hogy meg lehet számolni a bordáit” viszont inkább frazeológiai egység (közmondás, illetőleg szóláshasonlat).

A kiindulópontként szolgáló román kifejezések száma kyszótári arányokban elég nagy, egy hozzávetőleges számítás szerint mintegy 60 ezer (kb. 3 ezer címszó alatt). Ezek magyar megfelelőinek a száma ennél is nagyobb, minthogy egy-egy román kifejezést a szótár összeállítója több magyar megfelelőjével is értelmez. Igaz, ezek nem minden esetben ’kifejezések’, például: hangsúlyoz (a pune accentul), megéri (e o afacere să), hazudsz (Arsene te cheamă!). Néha egy-egy szóba jöhető magyar ’kifejezés’ hiányzik az értelmezések közül. Például a „nu au intrat zilele în sac” megfelelői „van még idő, nem jött el a világ vége” mellett elmenne még ez is: ami késik, nem múlik (persze ez csak akkor, ha frazeológiai egységek elvileg szerepelhetnek).

Hogy egy-egy kifejezést gyorsan és könnyen meg lehessen találni, a szerkesztő a kifejezéseket az őket alkotó több szó (címszó) alatt is szerepelteti. Így például a fentebb említett kifejezés az *intra*, *sac* és *zi* alatt egyaránt megtalálható.

A nem terjedelmes, de mégis gazdag adatanyagú kifejezésszótár már csak gyakorlati haszna miatt is nagy érték.

Szabó Zoltán

Pais Dezső és a szülőföld. (Dokumentumok).

Kiadja a Zala Megyei Könyvtár. Zalaegerszeg, 1986. 130 l.

Pais Dezső születésének 100. évfordulójára jelent meg az ünnepelt munkáiból, önéletrajzi jegyzeteiből és néhány rá vonatkozó okiratmásolatból ez a nagyalakú, sokszorosított kiadvány.

Az *Életem, emlékeim* című, 1971-ben megjelent visszaemlékezés után anyakönyvi kivonatok, bizonyítványmásolatok, visszaemlékezések következnek. A kötet nagyobb részét a Magyar Nyelvben megjelent Pais-tanulmányok másolatai adják, elsősorban olyanok, amelyek valamilyen kapcsolatban vannak Zala megyével. Túlnyomó

többségük helynévmagyarázat, de néhány XVI. századból való szöveg magyarázata is található közöttük Zala megye jegyzőkönyveiből.

A kötetet néhány megemlékező írás (nekrológ, szoboravató beszéd, rádiós beszélgetés) zárja le.

Hajdú Mihály

Pásztor Emil: Toldi-szótár. (Arany János Toldijának szókészlete).
Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 272 l.

Annyi madár közt találunk-e sirályt Arany János Toldijában? Mi célt szolgált a petrence? Szerepel-e a közé névutó alliterációban? Milyen kutyafajta a kuvasz? Milyen lehetett Miklós lándzsája? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre is választ kaphat az olvasó Pásztor Emil Toldi-szótárából.

A mű az írói szótárak körébe tartozik, de azoktól eltérően nem a teljes életművet öleli fel, hanem Arany János munkái közül csak a Toldi-trilógia szókincsét gyűjti egybe. (Arany János szótárának elkészítésével még jó néhány évig – évtizedig? – adós lesz a magyar tudomány.)

A Toldi-szótár, a szerzőt idézve, lehetőséget nyújt „a Toldi nyelvi világának felfedezésére”. A szókincs összegyűjtése nagy filológiai gonddal történt. Ennek első lépéseként Pásztor Emil megvizsgálta az összes Toldi kiadást, hogy kiválaszthassa közülük a legtökéletesebbet. Választása, melyet művének ismertetőjében részletesen megindokol, a 6. kiadásra esett (Arany János összes munkái II. kötet, Budapest. Kiadja Ráth Mór, 1883.), mely helyesírásában is követi az eredeti kéziratot. A Toldi-szótár híuen tükrözi a mű eredetijét, néhány kisebb szóképi eltérés fordul csak elő, ezeket a szerző előszavában pontosan felsorolja és kellőképpen megindokolja. A mű a trilógia 10000 szavát dolgozza fel (1674 12 szótagos vessor), 2873 önálló szócikkben, a szavak 63–64%-a ugyanis csak egyszer fordul elő, míg a többi többszöri előfordulása (ezek számát szintén közli a szótár). A mű gyűjtőköre nem terjedt ki az Ilosvai Selymes Péter históriájából vett kétsoros mottókra és Arany saját, a kéziratban található lapalji jegyzeteire.

Lucza Katalin

Róka Jolán: Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 208 l. (Nyelvészeti tanulmányok 29.)

„A tömegtájékoztató szövegek stílusának tanulmányozása két szempontból is időszerű: egyrészt állandóan növelni kell a tájékoztató eszközök hatékonyságát, másrészt pontosan fel kell fogni a tömegtájékoztató szervek közléseit; továbbá kívánatos volna áttekinteni azokat a módszereket, amelyeket a tömegtájékoztató szervek az eszmék terjesztésére és a tömeg irányítására használnak.”

E szavakkal foglalja össze Róka Jolán könyve előszavában azokat a komplex okokat, amelyek könyve megírására készítették. Hiánypótló, s egyben érdekes vállalkozás is ez a könyv.

A sajtó nyelvét stilisztikai vagy nyelvhelyességi szempontból vizsgálták nyelvészek, pedig jól tudjuk, hogy az informatika és a szemiotika már rég felfedezte mint vizsgálatának tárgyát. A szövegtan volt az a nyelvészeti diszciplína, mely a legnagyobb figyelemmel fordult a sajtó nyelve felé. Tette ezt úgy, hogy nemcsak a szemantikai jelentést, hanem ennek külső-belső hordozóját, a tipográfiai megjelenést és a műfajválasztást is kutatta. Ehhez a munkához kapcsolódik Róka Jolán tanulmánykötete is, mely öt lap – a Pravda, a Népszabadság, az International Herald Tribune, a The Times és a Le Monde – anyagainak vizsgálatára épül. A szerző bemutatja a vizsgált számok stílusát, tipográfiáját, címeinek felépítését, a tördelést. Megvizsgálja a lapokban előforduló publicisztikai műfajokat, ezek arányát, stílusát, frazeológiáját. (A műfajokról, azok gyakoriságáról, „terheltségéről” a könyv végén kitűnő összefoglaló táblázatokat találunk. A könyvet tehát azok is haszonnal forgathatják, akik a publicisztikai stílus és műfajok iránt érdeklődnek.) A vizsgált lapok anyagai (eredeti szöveggel) megtalálhatók a könyvben, így az segítség lehet azok számára is, akik szövegtant kutatva, tanítva példaanyagokat keresnek.

Végül igen nagy érdeme a műnek, hogy azt a hatalmas szakirodalmat is bemutatja, amelyre a szerző alapozta munkáját. A függelékben közölt Rozsgyesztvenszkij tanulmány s a Lotman, Kosztomarov, Vinokur munkásságát bemutató anyag hiánypótló összefoglalása a szovjet nyelvészet eddigi eredményeinek.

Lucza Katalin

Sípos Jenőné Somodi Mária: A makói hagymatermesztés szakszókincse.
Budapest, 1986. 21 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 29.)

Az elsősorban nyelvjárási szempontú munka bevezetése néhány szóban utal a makói hagymakultúra kialakulására, a termelési módok változására. Összefoglalja a gyűjtés módszereit és körülményeit. Mindezzel a néprajztudomány számára is ad némi tájékoztatót, esetleg a gazdaságtörténet is hasznosíthatja egy-két adatát.

A munka jelentősebb része a szótár. Ebben kizárólag a szakszavak szerepelnek köznyelvi alakjuk betűrendjében. A címszó után a nyelvjárási alak következik, majd a szófaji meghatározás, s a terjedelmesebb jelentésmegadás. Ebben a szócikk részben néha néprajzi leírások is találhatóak, bár csupán a pontos jelentéskörülhatárolás volt a szerző célja. Nyelvjárási szempontból értékes, hogy a jelentések megadását néha helyettesíti, néha kiegészíti a népnyelvi példamondat a címszóra vonatkozóan.

H. M.

Die Steuerkonskription des Sandschaks Stuhlweilzenburg aus den Jahren 1563 bis 1565.

Hunyadi István közreműködésével összeállította: Matuz József. Berlin, 1986. 395 l. (Islamwissenschaftliche Quellen und Texte aus deutschen Bibliotheken. Band 3.)

A magyarországi török szandzsákok adóösszeírását sok értékes kiadvány tartalmazza. Ezek sorába tartozik ez az újabb kötet, amely a Dunántúl északi felének majd-nem teljes hely- és személynévanyagát foglalja magába az említett évekből.

A kötet előszava német és magyar nyelven tájékoztatja az olvasót a kutatás és közreadás körülményeiről, a munkát segítő intézményekről. A bevezetés ugyancsak németül és magyarul tartalmazza a főlhasználáshoz szükséges legfontosabb információkat. Történeti áttekintést nyújt a defterek elkészítésének, lemásolásának, értelmezésének és transliterálásának módjairól, lehetőségeiről. Különösen fontos a nyelvészet számára az olvasati nehézségek, bizonytalanságok megvilágítása, a főlhasználatosság mértékének közlése. Igen sok onomatológiai problémát is érint ez a bevezetés, midőn összeveti anyagát a Veszprémi Püspökség 1524. évi urbáriumában található névanyag-gal.

A könyv jelentős részét az eredeti összeírás fakszimile közlése teszi ki. Ezt azonban kiegészítették a szerzők diakritikus jelekkel, s modern arab írásban is megtalálhatjuk a neveket, adatokat. Az összeírás német fordítása a helységek nevein kívül csak a közigazgatás- és birtoklástörténeti adatokat, valamint az adóalapot képező házak számát tartalmazza. A magyar fordítás ezzel szemben felsorolja a lakosokat, a családfőket és a férfi hozzátartozókat név szerint is, és tartalmazza a fizetendő adók összegét.

A könyv egyik legfontosabb része a helytörténeti lexikonnak is fölfogható adattár, amely tartalmazza a defterben szereplő névalakot, a köznyelvi és hivatalos magyar nevet, a régi és a mai megyei hovátartozást, a náhije vagy egyéb török közigazgatási besorolást, továbbá más forrásokra való utalást, egybevetéseket, magyarázatokat.

Tizenkilenc térkép-vázlat szerepel a kötet végén, amelyek közül tizenegy az egyes náhijéket, hét a vár- és apátsági uradalmakat, az utolsó pedig az egész szandzsákot mutatja be.

Igen aprólékos, teljességre törekvő helynévmutató zárja a könyvet, amelyben nyomdatechnikai megoldással különülnek el a defterből kikövetkeztetett és a mai nevek.

Hajdú Mihály

Szabó József: A nagykönyvi nyelvjárás.

Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum, Szekszárd, 1986. 310 l.

Negyedszázados kitarító- és rendszerező munka után tette közzé a szerző egy Tolna megyei község teljes nyelvjárású monográfiáját. A hatalmas munka bevezetése röviden tájékoztatja az olvasót a község történetéről, lakóiról, a helynév eredetéről, történeti előfordulásairól. Bemutatja a kutatás módszereit, taglalja a nyelvjárású

monográfiakészítés elvi és általános kérdéseit. Ugyanitt olvashatunk a köznyelvi hatásról, annak vizsgálatáról is.

A következő fejezetek már a hagyományos nyelvtani fölfogás szerint veszik sorra az egyes témaköröket. Valamennyi nagyobb egység elején módszertani rész vezet be az olvasót a szakirodalom idevágó kérdéseinek ismertetésébe, bemutatja elődeinek álláspontjait, ütközteti a nézeteket, majd saját véleményét fejt ki a szerző. A fejezetek végén tanulmányok olvashatók a felsorakoztatott és rendszerezett adatok, tények, megállapítások eredményeként.

Az első fejezet a hangtan. Ebben a község artikulációs bázisának bemutatása után a hangszínbeli sajátosságokról, a helyi jelenségekről olvashatunk. Külön rész foglalkozik a nazalizációval, az asszociatív nyúlással, a zöngétlenüléssel. Az egyes hangok gyakoriságát gazdag példaanyagon mutatja be a szerző a legkülönbözőbb fonetikai helyzetekben. Gondosan kitér a köznyelvi hangok helyén megjelenő nyelvjárási hangok részletes taglalására. Különösen fontos itt a nagyobb területre is jellemző, de mindenképp jelentős expozív *gy*-zés és *ty*-zés, valamint a hiátus kiküszöbölése.

Az Alaktan című rész a szótövekkel kezdődik, amelyen belül nagyobb teret szentel a szerző a névszótöveknek, s ezeket alaposabb vizsgálat alá is veszi. A szóképzés esetében mindig elkülöníti a passzív, aktív, valamint a hangutánzó és hangfestő tövekből képzett alakokat az egyes képzőkön belül, s valamennyire igen sok példát ad. A képzőket gyakoriságuk szerinti sorrendben kapjuk, s ezt támasztja alá a példák csökkenő mennyisége, vagyis az a tény, hogy némelyik képzőre csupán egyetlen adat állt a szerző rendelkezésére. Igen helyesen azokat a képzőket is megemlíti az egyes fejezetek végén, amelyek a nyelvjárásban nem élnek. A Szóösszetétel című fejezet előbb az alá-, majd a mellérendelő összetételeket mutatja be. Igen érdekes a -nő utótagú összetételekben a képzővé válás folyamatának, helyzetének leírása, amely a nyelvjárásban inkább már -né formában jelenik meg. A ritkább szóalkotásmódokról is kapunk egy rövid összefoglalót az összetételek ismertetése után. Az ige- és névszóragozásokat áttekinthető táblázatok mutatják nagyon szemléletesen. Itt találjuk a jelekkel foglalkozó fejezeteket is.

A mondattani fejezet elsősorban az egyes mondatrészek előfordulásaival, kifejezési formáival foglalkozik, azután az alárendelt, végül a mellérendelő mondattípusokat mutatja be statisztikai adatokkal és táblázatokkal.

A következő fejezet a szókészleté. Ebben először a nyelvjárás jövevényszavait ismerjük meg sok történeti forrásból lejegyzett adat és mai szóhasználat alapján. Majd a rokon értelmű szavak vizsgálata következik. Igen gazdag szinonimakincset talált a szerző a mezőgazdasági munkák szakszókincsében. Az általánosan használt szavak mellett följegyezte az archaikus, a használatból visszaszoruló szavakat, kifejezéseket is, s ezekről terjedelmes táblázatot állított össze. A köznevesülést néhány igen szép példa bizonyítja a helyi nyelvjárásból. Négy helyi szóolás részletes magyarázata után a szókincs változásáról írott összefoglaló zárja ezt a részt.

A könyv függelékében nyelvjárási szövegeket olvashatunk igen aprólékos, pontos fonetikai lejegyzésben. Ezek a történetek számos néprajzi és helytörténeti jelentőségű eseményt tartalmaznak, s forrásai lehetnek az említett rokontudományoknak is.

Német nyelvű összefoglalója zárja le a gazdag anyagú, igen gondosan összegyűjtött, nagy adatmennyiségre épült kötetet.

Hajdú Mihály

Szepesy Gyula: Nyelvi babonák.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 233 l.

A szerző huszonhárom nyelvhelyességi kérdéssel kapcsolatban fejt ki a véleményét, miközben valamennyi esetben bátran támadja az eddigi álláspontot, ha az a saját bizonyítása alapján nem egyezik meg nyelvünk valós arculatával. Szepesy támadásainak lendületét nem személyes vagy érzelmi okok fűtik. Jól követhető, ahogy minden részletében alátámasztva, átgondoltan írja meg véleményét. Ezek az írások nem vitairatok, mögöttük érződik a felvetett kérdések lehetőleg végleges lezárásának szándéka. Ezt fejezi ki a könyv címe is, mintegy minősítve a korábbi álláspontokat: itt már nyelvi babonákról van szó, a helyes nyelvhasználatot torzító tévhitekről. Márpedig, ahogy az előszóban is megfogalmazza, a babonákon, tévhiteken nem lehet javítani, hanem a bizonyítás erejével le kell küzdeni azokat.

A nyelvi babonák az egész nemzet közgondolkodását mérgezik, különösen akkor, ha paradox módon a babonák kiöltői mindenkivel és magukkal is elhítetik, hogy egyedül ők ismerik jól a magyar nyelvet. A könyv valamennyi fejezetét ennek bírálata, Arany János szavai hatják át: „... tisztelt uraim, de nem sejtik-e, hogy önök e szabálya szerint az egész nemzet rosszul beszél magyarul?”

A könyv időszerűségét mutatja, hogy a nyelvhelyességi babonák egész serege 60–80–100 éve, sőt ennél is régebbi idő óta hat rombolón. Érdekes módon ezek az alaptalan szabályok irányították nemcsak a nyelvművelők normatív tevékenységét, hanem számos területen a nyelvészek kutató munkáját is. Pedig éppen ellenkezőleg kellett volna történnie.

Szepesy Gyula érvelési, bizonyítási módszere ezt az utóbbi, helyes utat követi: egy nyelvhelyességi probléma felvetése után nagyszámú példát hoz a különböző nyelvi rétegekből a vizsgált nyelvi jelenség használatára. Az irodalmi nyelvi, a népnyelvi példák sokasága már önmagában is normatív erejű, magában hordozza a vitatott kérdésre adható választ. Emellett azonban a nyelvtudomány szaknyelvéből is sok példát mutat be Szepesy Gyula, időnként olyan nyelvészekről származó mondatokat idézve, akik véleményükkel éppen a babonák kialakulásához járultak hozzá, írásbeli megnyilatkozásaikban azonban az általuk hibáztatott formát használják.

A hivatkozásaiban és bizonyításában pontos, érvelésében világos, jól követhetően megírt huszonhárom tanulmányt haszonnal forgathatja a magyar nyelv oktatásával, művelésével foglalkozók mellett a nyelvhelyességi kérdések iránt érdeklődő szélesebb közönség is.

Legyen erre bizonyíték a könyv némelyik írásának témája, olyan témák, amelyekkel kapcsolatban gyakran csapnak össze az eltérő vélemények: vajon szabadon használhatjuk-e a *-va*, *-ve* igeneves szerkezeteket (be lesz csukva, nem volt tisztázva), a *-lag*, *-leg* ragot (futólag, jegyzőkönyvileg), a *-nál*, *-nél* ragot hely- és időviszonyító

szerepben (alkonyulatánál), a *fog*-os összetett jövő időt, az *-nként* rag *-nkint* változatát (lassanként, naponkint). Mikor használhatunk a páros testrészek után többes számot, melyik mutató névmás állhat személy, melyik állat, növény vagy élettelen dolgok neve előtt, mikor helyes az *ami* vonatkozó névmás használata, milyen szórendi kérdéseket vet fel a *ha ... nem ... is* szerkezet használata, való-e a való szót a magyar nyelvben használni, és még sok, a szóhasználattal, mondattani kérdésekkel kapcsolatos kérdés.

Kozma Gábor

Szolnok megye földrajzi nevei. I. A jászberényi járás.
Közzétette: Farkas Ferenc. Jászberény, 1986. 284 l.

Az országos helynévkutató munka újabb eredménye ez a jelentős mű. Szerkezetében, fölépítésében követi az eddigi megyei és járási köteteket. Rövid bevezetése tájékoztat a gyűjtés történetéről, a történeti adatok forrásairól, a mai hivatalos és népi nevek följegyzéseinek gondjairól, azok megvalósításának módjáról.

Az első rész a földrajzi köznevek szótára, amelyet Farkas Ferenc állított össze. Ebben valamennyi olyan helynévi utótag betűrendes sorrendben megtalálható, amely a gyűjteményben előfordul, amelyet a járás valamelyik községében használnak vagy használtak az ott élő lakosok. A névcikkek a köznyelvi alakokkal kezdődnek, amelyet követ a nyelvjárási forma, ha az eltér a köznyelvitől. Ezután következik a legtöbb szócikkben azoknak a községeknek a számjele, amelyekben használják a nevet. Legfontosabb a szócikkben a jelentések pontos definiálása, az alapos körülírás.

A kötet legnagyobb részét a névanyag adja, amely községenként, a járás északnyugati sarkától előbb kelet, majd délebbre kezdve hasonló irányban tartalmazza az adatokat. Így az első község Jászárokszállás, az utolsó pedig Jászboldogháza.

Az egyes települések névanyagán belül három nagyobb egység különül el. Az elsőben a község nevének adatai találhatók történeti változataival és hol?, honnan?, hová? kérdésre felelő ragos alakjaikkal együtt. Ugyanitt találhatók még a településre vonatkozó egyéb (nagyság, lélekszám stb.) adatok is, a néphagyományok, népies névmagyarzatok, esetleg falucsúfolók.

A második szakasz a belterületi nevek adattára. Ebben az előbb leírt földrajzi helyzet szerint vannak fölvéve a nevek népi és hivatalos alakjai, a rájuk vonatkozó legfontosabb helytörténeti és névtani magyarázatokkal.

A következő részben – további folyamatos számozással – a külterületi helynevek állnak. Itt is a népi név áll első helyen, s ezt követi a történeti névalak, ha van, vagy volt ilyen. Az egyelemű nevek mellett a népnyelvi ragja is megtalálható a hová? kérdőszónak. A domborzati viszonyokra és a művelési ágra rövidítések utalnak.

Igen alapos, az utótagok mindegyikét külön is föltüntetető mutató zárja le a kötetet, amely Nagy Józsefné munkája. Ebben a mutatóban azt is megtaláljuk, hogy melyik községben, s azt is, hogy hol, hányszor fordul elő a keresett név vagy névelem. Így tehát akár statisztikai földolgozásnak is fölfoghatjuk a könyvnek ezt a részét.

Az Alföld egyik legjellegzetesebb vidékének 17 településéről majdnem tízezer

névadattal gazdagodott a magyar névtudomány és helytörténet e kötet megjelentetésével.

Hajdú Mihály

Zala megye földrajzi nevei II. A keszthelyi járás.

Közzétette: Markó Imre Lehel, Rónai Béla, Varga Mária, Vitányi Borbála.

Zalaegerszeg, 1986. 157 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 178.)

A Magyarország helyneveit összegyűjtő és közzétevő folyamat legújabb terméke e kötet is. Zala megye helynevei tulajdonképpen már régen, még 1964-ben megjelentek, de időközben visszacsatolták a megyéhez az 1950-es években elszakított keszthelyi járást, ezért kellett második részben vagy inkább pótkötetben megjelentetni az itt összegyűjtött és közzétett anyagot.

A bevezetés, amely Markó Imre Lehel és Ördög Ferenc munkája ismerteti a gyűjtés történetét, a közzététel elveit és gyakorlati megoldásait, a történeti nevek forrásait és a helyesírási kérdéseket. Ez után a kötet használatának útmutatója következik a rövidítések jegyzékével, az összegyűjtők és a közzétevők névjegyzékével településenként.

A névanyag községenként északnyugatról kelet- illetve dél felé haladva követi az eddigi gyakorlatot s a településeken belüli névanyag sorrendje is hasonló. Így lehet ugyanis legkönnyebben megtalálni az egyes lokalizáló számokat azokon a térképeken, amelyek egyrészt a belterületek, másrészt a külterületek teljes névanyagának az elhelyezkedését mutatják.

Az egyes települések névanyagának felsorolása három nagyobb egységre tagolódik. Az elsőben magára a településnek a nevére vonatkozó adatok területre, lakosságra vonatkozó számadatok, néphagyományok, esetleg falucsúfolók, mondák stb. találhatóak. A község neve mind népnyelvi alakban, mind pedig hivatalos alakjaiban szerepel, ha a régiségben több forma is élt. A nyelvjárási raghasználatra utalást találunk a hol?, honnan?, hová? kérdésekre, és az -i képzős névalakot is megtaláljuk.

A második nagy egység a belterületi neveket tartalmazza. A nevek sorrendje a fent leírt földrajzi elhelyezkedés szerint alakul, s mindegyik név előtt ott található a lokalizálást lehetővé tevő sorszám. Címszóként a nyelvjárási forma szerepel, amelyet a szögletes zárójelbe tett hivatalos név követ. Rövidítésekkel utalást találunk a név által jelölt objektum mibenlétére (út, utca, tér, épület stb.).

A harmadik bekezdésben a külterületi nevek vannak az előzőben ismertetett sorrend szerint felsorolva. Itt is a mai népnyelvi alak áll az élen, s ezt vagy ezeket követi a történeti név vagy történeti nevek megadása. Utalást találunk különböző rövidítések révén a domborzati viszonyokra és a területek művelési ágára, esetleg az objektum más jellegére (út, kereszt, híd stb.).

A Rónai Béla által összeállított mutató az összes helynév valamennyi névelemét statisztikaszzerűen is tartalmazza, utal az előfordulások pontos helyére, vagyis arra is, hogy egy-egy településen hány helyen található meg a név, illetve a névelem. Ez a szoros betűrendet követő mutató nagy segítséget jelent bármiféle fölhasználási céllal a kutatóknak.

Hajdú Mihály